

РЕЛІГІЙНІ ПОГЛЯДИ ВАСИЛЯ СТУСА

В сучасній українській науковій літературі досі нерозв'язаною залишається проблема релігійного світогляду Василя Стуса, яка викликає суперечки дослідників. Релігійні образи, безпосередньо втілені в поезії Василя Стуса, мають динаміку в часі, і ця динаміка продовжувалася в той період ув'язнення, протягом якого багато написаних ним поезій вилучалися та знищувалися тюремною адміністрацією. Проблема означення релігійної складової світогляду Василя Стуса в науковій літературі не розв'язана і має високий рівень актуальності з огляду на масштаби його особистості та її значення для української культури й української духовності.

Сьогодні існує низка наукових праць, в яких дається характеристика релігійних поглядів Василя Стуса та здійснюються спроби визначення його конфесійної орієнтації. Зокрема, про певну конфесійну орієнтацію В. Стуса заявляли Галина Яструбецька [8; 9], Олена Руда [5], Ніла Зборовська [1], Віктор Маринчак [3], Роман Криловець [2] та інші дослідники. Переважна більшість авторів не надто переконливо намагаються довести, що релігійний світогляд Василя Стуса був християнським, а Роман Криловець вважає поета буддистом. Н. Зборовська припускала, що він міг бути масоном.

Метою статті є висвітлення релігійного світогляду видатного українського поета, громадського діяча та політв'язня Василя Стуса, а також подолання помилкових інтерпретацій його релігійних поглядів. Досліджуючи останні, ми брали за основу його власні заяви про релігійну ідентичність, свідчення співкамерників про релігійну приналежність В. Стуса та зміст його поезій з урахуванням розвитку світогляду поета в часі.

У нас викликало сумнів, що більшість авторів, які характеризують релігійні погляди Василя Стуса, самі є релігійно заангажованими та вдаються до плутаних, туманних інтерпретацій замість прямого тлумачення його творів та довіри до його власних заяв і свідчень очевидців. Саме на цьому ґрунтується наш аналіз.

В ході дослідження ми отримали наступні результати. «Таборовий зошит», автором якого є Василь Стус, було написано у 1981–82 рр. Він був нелегально переправлений за кордон і там опублікований. У Записі 10 формулюється авторське ставлення до християнства: «Думаю про 1000-ліття християнства в Україні. Гадаю, що було зроблено першу помилку – візантійсько-московський обряд, що нас, найсхіднішу частину Заходу,

прилучив до Сходу. Наш індивідуалістично-західний дух, спертий деспотичним візантійським православ'ям, так і не зміг вивільнитися з цієї двоїстості духу, двоїстості, що витворила згодом комплекс лицемірства. Здається, що пасеїстичний дух православ'я тяжким каменем упав на молоду, невизрілу душу народу – призвів до жіночості духу, як атрибута нашої духовності. Залізна дисципліна татаро-монголів запліднила російський дух, додавши йому агресивності й пірамідальності будови. Український дух так і не зміг вилагатися з-під важкого каменя пасеїстичної віри. Може, це одна з причин нашої національної трагедії. Не люблю християнства. Ні» [6, с. 222].

Таким чином, з «Таборового зошита» видно, що не пізніше 1982 р. Василь Стус публічно заявляє про своє негативне ставлення до християнства. Ця заява не є ситуативною чи емоційною: він розгорнуто обгрунтовує свою антихристиянську позицію інтелектуальними аргументами. Нагадаємо, що ще до першого ув'язнення у поезіях Василя Стуса присутні критичні мотиви щодо християнства та Ісуса Христа.

Наступним важливим документом є публічне інтерв'ю останнього співкамерника Василя Стуса – Леоніда Бородіна. Наведемо спогади цієї людини з інтерв'ю, записаного 1 грудня 1990 р. [4, сс. 3–27]. Леонід Іванович Бородін (14 квітня 1938 р. – 24 листопада 2011 р.) – відомий російський політв'язень з російського націоналістичного табору, який протягом останніх трьох місяців життя Василя Стуса перебував з ним в одній камері та вів дискусії з релігійних та політичних питань.

«Очень любопытно его отношение к христианству. Оно было двойственным, так скажем. Причём, как поэт, он мог через некоторое время высказывать точку зрения с некоторым, что ли, иным аспектом. О христианстве мы говорили много. Крайняя его точка, которую он назавтра мог не полностью повторять, заключалась в том, что славяне имели прекрасную религию, жизнеспособную, жизнеутверждающую, которая была одноприродна им биологически, так сказать. И в дальнейшем развитии своём из этой языческой религии могла выработаться какая-то природная, свойственная именно этому народу религия, которая бы не отразилась в дальнейшем пагубно на его истории. А христианство, привнесённое извне с психологией смирения, униженности какой-то, авторитарности, заложило в славянское сознание этот момент, который ослабил сопротивленческий фактор психологических структур. Или может чуть-чуть порезче это было сказано. В другой день на эту тему он мог говорить несколько иначе. Мог говорить о том, что он видит в христианстве некоторые моменты, которые, бесспорно, истинны. И называл что-то конкретное, я уже не помню, что

именно. Он неоднократно підчёркивав, що он релігійозен. Но он говорив: “Я сам это не могу сформулировать, а может быть, и не надо”» [4, с. 19–20].

У своєму оточенні Василь Стус мав принаймні декількох сповідників язичництва. У двох своїх поезіях, які не увійшли до збірок і були написані до першого ув'язнення (1958–1971 роки, точніше невідомо), він згадує про свій конфлікт з кимось з колег, поетом, якого він називає «язичником», «Пророком Дажбоговим», «жерцем», «Пророком Стрибоговим», «філософом у почиті Ормузда». Цього, невідомого нам його колегу, Василь Стус гнівно звинувачує в обмані, недалекоглядності та пихатості. Наведемо текст одного зі згаданих поетичних творів повністю.

ПОЕТОВІ

Ти говорив, що ти в житті — язичником,
Філософом у почиті Ормузда.
Пророк Дажбогів, - аж до жнив тобі -
Гадати, ворожити, вихваляти.
Зародить — не зародить. А тобі
Немає жнив. То можна відпочити,
А потім знов, прокинувшись від сну,
Гадати, ворожити, вихваляти.
Дрібний філософе, апостоле брехні,
Оракул непотребства! Скільки пихи!
Твоїй убогості дали для втіхи
В обозі місце,
Та дуже пальці знати на отих
Гучних піснях, які на жом не гожі,
І вуха заячих твоїх утіх
Любенько так погладжували дожі
Руками ситими. Бо ти — не ти.
Бо ти — не жрець. А ти — зажерний дурень.
А день світає.
Байдуже око мружить вік,
і часом віриться — немає
ніяких окрутенств і лих,
а є тужаве, як сльоза,
високе сонце і високе
блакитне небо. І, нівроку,
веселий вселюдський базар [7, с. 225].

Перші дві строфи цього твору внесено без змін до іншого, тематично спорідненого твору [7, с. 280].

З наведених поезій витікає, що ще до 1971 р. серед українських письменників існував поет, який заявляв про сповідання ним язичництва. Між ним і В. Стусом виник конфлікт, який призвів до написання поданого вище твору. Іншою важливою для нього зустріччю з послідовником язичництва стало спільне перебування в ув'язненні з литовським язичником, який сповідував віру в Перкунаса (Перуна). Отже, протягом свого життя Василь Стус щонайменше двічі вступав у значущі стосунки з носіями дохристиянської релігії — слов'янської (української) та литовської. Можемо припускати, що ці зустрічі спонукали його до глибокого осмислення феномену дохристиянської релігії предків українців.

Розглянувши наведені документи та свідчення, маємо підстави стверджувати, що не пізніше 1982 р. (найпізніший можливий час написання «Таборового зошита») Василь Стус визначився у своєму ставленні до християнства як негативного духовного явища в історії Українського Народу, пояснюючи таке відношення звинуваченнями у смиренності, приниженості, авторитарності християнства, яке послабило здатність українців до опору та негативно відбилася на українській історії [4, с. 19].

Щодо поетичних творів Василя Стуса, то сакралізація в них України та Українського Народу виразна, незаперечна та є явною ознакою язичницького світорозуміння.

Таким чином, розглянувши релігійний світогляд видатного українського духовного лідера, поета і політв'язня Василя Стуса, можемо охарактеризувати розвиток його поглядів, як поступовий перехід від м'якої критичної оцінки християнства до його осуду та ідентифікації себе як «язичника». В останні місяці (можливо, роки) свого життя Василь Стус був прибічником релігії, яку називав «язичництвом» [4, с. 7]. Василь Стус вважав, що воно було прекрасною релігією, життєздатною, життєствердною, «одноприродною для слов'ян біологічно». Він стверджував, що з язичництва могла б бути випрацьована природна, властива саме українцям, релігія, яка б не відбилася б в подальшому згубно на історії нашого народу [4, с. 19]. Відзначимо, що Василь Стус сам визначив свою релігійну ідентичність як «язичник», тому будь-які спроби «перереформатування» його релігійної приналежності наприкінці життя видаються неетичними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зборовська Н. Василь Стус і сакраментальність : масон чи християнин? *Кур'єр Кривбасу*. 2009. № 230–231. С. 311–324.

2. Криловець Р. Філософська поезія Василя Стуса (на матеріалі збірок «Веселий цвинтар» і «Палімпсести»). *Молода нація*. 2006. № 1 (38). С. 163–177.
3. Маринчак В. Християнський модус буття в ліриці Василя Стуса. *Наша віра*. 2010. № 8. С. 4–5.
4. Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. Частина 2 / Упорядкування Богдана Підгірного. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 320 с.
5. Руда О. Духовний простір художнього світу збірки Василя Стуса «Веселий цвинтар»: спроба християнського прочитання поезії «В мені уже народжується Бог...» *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2014. № 21–22. С. 122–134.
6. Стус В. Вікна в позапростір: Вірші, статті, листи, щоденник, записи / Мал. О. М. Заливахи; Худож оформл. А. О. Ливня; Передм. Ю. В. Покальчука і Д. В. Стуса; Післямова М. Г. Жулинського. К.: «Веселка», 1992. 262 с.
7. Стус В. Твори: Поетичні твори, що не ввійшли до збірок (1958–1971). У 4-х томах, 6-ти книгах; том 1; книга 2. Львів: Видавничка Спілка «Просвіта», 1994. 304 с.
8. Яструбецька Г. І. Поезія В. Стуса: образно-понятійний континуум. *Волинь філологічна: текст і контекст. Портрет кафедри української літератури у часі* : зб. наук. пр. / упоряд. І. М. Констанкевич. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. № 13. С. 224–233.
9. Яструбецька Г. І. Тезаурус В. Стуса крізь призму містичного. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». Острог: Видавництво національного університету «Острозька академія», 2011. Вип. 21 С. 374–384.

Кіпень В. П.
(*м. Вінниця*)

ВАСИЛЬ СТУС – TERRA INCOGNITA РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Василь Стус – велика, трагічна і незнана постать українського життя і культури радянського часу. В ньому поєдналися готовність до відстоювання своєї людської гідності, національного духу та права вільної людини-поета творити свої бачення світу. Це об'єктивно вивело його супротивником радянської системи тотального контролю за позірним одностайністю, з одного боку, та зробило «фігурою замовчування» і в офіційних комунікаціях, і навіть в більш вузькому та безпосередньо близькому йому осередку культурно-поетичного життя України – з іншого.

Як свого ворога система його ізолювала та вбивала в таборах фізично. Як поета і носія високого духу національної самосвідомості вона робила все, щоб знищити чи затерти його творчість та не пустити до людей в Україну. Фактично до його смерті в 1985 р в мордовському таборі Стус залишався незнаним для України. Про слово і долю Стуса не говорили його колеги в